

EKOLOGIK XAVF ASOSIDA YUZAGA KELGAN HUQUQIY MUNOSABATLAR

Mallayev Normamat Ramazonovich – dotsent, yuridik fanlari nomzodi
Murodova Elmira Muxiddin qizi – Termiz davlat universiteti, Advokatlik
faoliyati yo‘nalishi 1-bosqich tinglovchisi

Annotatsiya (O‘zbek tilida):

Ushbu maqolada ekologik xavf tushunchasi va uning huquqiy tabiatiga oid masalalar tahlil qilinadi. Ekologik xavf asosida yuzaga keluvchi huquqiy munosabatlarning nazariy asoslari, xalqaro huquqiy me‘yorlar va O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi doirasidagi milliy mexanizmlar atroflicha ko‘rib chiqilgan. Muallif ekologik xavf subyektlari, huquqiy tartibga solish shakllari, hamda ekologik javobgarlik turlarini tahlil qiladi. Maqolada ekologik xavfni samarali boshqarish va huquqiy tartibga solish bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosa va takliflar ilgari surilgan.

Kalit so‘zlar: ekologik xavf, huquqiy munosabatlar, ekologik javobgarlik, xalqaro huquq, milliy qonunchilik, ekologik xavfsizlik.

Abstract (In English):

This article analyzes the concept of ecological risk and its legal nature. The study examines the theoretical foundations of legal relations arising from ecological risk, the relevant norms of international law, and the national mechanisms within the legal framework of the Republic of Uzbekistan. The author explores the subjects of ecological risk, the forms of legal regulation, and types of environmental liability. The article proposes scientifically grounded conclusions and recommendations for the effective legal management of ecological risks.

Keywords: ecological risk, legal relations, environmental liability, international law, national legislation, environmental safety.

Аннотация (на русском языке):

В данной статье рассматриваются понятие экологического риска и его правовая природа. Проанализированы теоретические основы правовых отношений, возникающих на основе экологического риска, нормы международного права и национальные механизмы регулирования в законодательстве Республики Узбекистан. Автор исследует субъекты

экологического риска, формы правового регулирования и виды экологической ответственности. В статье представлены научно обоснованные выводы и рекомендации по эффективному правовому управлению экологическими рисками.

Ключевые слова: экологический риск, правовые отношения, экологическая ответственность, международное право, национальное законодательство, экологическая безопасность.

Kirish

Hozirgi davrda ekologik muammolar jahon miqyosida eng dolzarb muammolardan biri sifatida e'tirof etilmoqda. Texnologik taraqqiyot, industrializatsiya va tabiiy resurslardan keng ko'lamda foydalanish natijasida ekologik muhitga salbiy ta'sirlar kuchaymoqda. Shu sababli, ekologik xavf va u bilan bog'liq ijtimoiy-huquqiy munosabatlarni huquqiy tartibga solish zarurati kuchaymoqda. Ayniqsa, ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlarning huquqiy tabiati, ularning subyektlari, obyektlari va shakllanish mexanizmlarini aniqlash bugungi kunda muhim ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Ekologik xavf bugungi kunda butun dunyo uchun dolzarb masala bo'lib qolmoqda. Ekologik xavf bilan bog'liq huquqiy munosabatlar, jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Ekologik xavf tushunchasi, uning huquqiy tabiatini tahlil qilish orqali, shu sohada yuzaga keladigan huquqiy masalalar va ularning yechimlarini ko'rib chiqamiz. Shuningdek, ekologik xavfni tartibga solish va unga huquqiy javobgarlikni belgilash masalalari xalqaro va milliy qonunchilik nuqtai nazaridan yoritiladi.

Bugungi kunda ekologik xavf global miqyosda dolzarb muammolardan biriga aylangan. Ekologik xavf insoniyatning barqaror rivojlanishiga tahdid solishi, atrof-muhitni buzishi va ijtimoiy-siyosiy tizimlarda jiddiy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Dunyo bo'yicha ekologik muammolar, jumladan, ifloslanish, tabiiy resurslarning kamayishi, iqlim o'zgarishi, biodiversitetning yo'qolishi kabi holatlar, xavfli ekologik holatlarni keltirib chiqaradi. Bu holatlar nafaqat tabiiy muhitga, balki iqtisodiyot va jamiyatga ham katta zarar yetkazmoqda.

Ekologik xavf tushunchasi, o'zining huquqiy tabiatini tushunish uchun bir qator nazariy, amaliy va huquqiy tahlillarni talab qiladi. Ekologik xavf bilan bog'liq huquqiy munosabatlar, asosan, atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash, tabiiy resurslardan oqilona foydalanishni tartibga solish va ekologik

javobgarlikni belgilash kabi masalalarni qamrab oladi. Shu nuqtai nazardan, ekologik xavf bilan bog‘liq huquqiy munosabatlarni yanada chuqurroq o‘rganish, uning xalqaro va milliy qonunchilikdagi ahamiyatini aniqlash, ekologik huquqni rivojlantirish bo‘yicha yangi yondashuvlarni ishlab chiqish dolzarb masalalardandir.

Xalqaro huquqda ekologik xavfning tartibga solinishi, avvalambor, butun dunyo miqyosida ekologik muammolarni hal etish maqsadida ishlab chiqilgan ko‘plab huquqiy mexanizmlarga asoslanadi. Bunda ekologik xavfga qarshi kurashishning asosiy yo‘nalishlari sifatida, davlatlararo bitimlar, konventsiyalar, tavsiyalar va xalqaro sudlarning qarorlari mavjud. Ekologik xavfni boshqarishning samarali tizimi uchun, xalqaro huquqiy aktlar, ayniqsa, Atrof-muhitni himoya qilish to‘g‘risidagi Birlashgan Millatlar Tashkiloti shartnomalari va boshqa xalqaro kelishuvlar muhim o‘rin tutadi.

Milliy qonunchilikda ekologik xavf bilan bog‘liq huquqiy munosabatlar, asosan, davlatning ekologik xavfsizlikni ta‘minlashdagi majburiyatlarini belgilaydi. O‘zbekiston Respublikasining ekologik qonunchiligi, o‘zining muhim qoidalari bilan, ekologik xavfni boshqarish va unga huquqiy javobgarlikni belgilash masalalariga alohida e‘tibor qaratgan. O‘zbekistonda ekologik xavfni tartibga solishning bosh qismi ekologik ekspertiza, ekologik nazorat, va ekologik ta‘sirni baholash tizimlariga asoslanadi. Shu bilan birga, ekologik xavfni boshqarishda, ekologik xavfsizlikni ta‘minlash bo‘yicha zamonaviy yondashuvlar va ilmiy-texnik yutuqlarni hisobga olish muhimdir.

Bu maqolada ekologik xavf, uning huquqiy tabiatini tahlil qilish, ekologik xavf bilan bog‘liq huquqiy munosabatlar, xalqaro va milliy qonunchilikning o‘zaro ta‘siri, shuningdek, ekologik xavfni boshqarish bo‘yicha mavjud muammolar va ularni hal etish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Ushbu tahlil orqali ekologik xavfga qarshi kurashishda huquqiy yondashuvlarning samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy asoslangan takliflar ilgari suriladi.

Asosiy qism

Ekologik xavf — bu inson faoliyati yoki tabiiy omillar natijasida yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan va atrof-muhitga hamda inson salomatligiga zarar yetkazish ehtimoli mavjud bo‘lgan holatdir. Ekologik xavf real zarar bilan emas, balki ehtimoliy tahdid bilan bog‘liq bo‘lganligi sababli, u ko‘plab preventiv (oldini

olishga qaratilgan) huquqiy munosabatlarni yuzaga keltiradi. Bunday huquqiy munosabatlar, odatda, ekologik xavf manbaini aniqlash, xavfni baholash, uni kamaytirish yoki bartaraf etish hamda xavf bilan bog‘liq javobgarlik masalalarini qamrab oladi.

Ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar bir necha sohalarni o‘z ichiga oladi:

Ma’muriy-huquqiy munosabatlar – ekologik xavfni baholash, monitoring Aqilish, litsenziyalash, ruxsatnomalar berish va nazorat organlarining faoliyati bilan bog‘liq;

Fuqarolik-huquqiy munosabatlar – ekologik xavf sababli zarar yetkazilgan hollarda zarar ko‘rgan shaxslarning huquqlarini tiklash, kompensatsiya va da’vo arizalari orqali ifodalanadi;

Jinoyat-huquqiy munosabatlar – ekologik xavf yoki ekologik talafot yetkazgan shaxslarga nisbatan javobgarlik choralarini ko‘rish bilan bog‘liq.

Ekologik xavf asosidagi huquqiy munosabatlarning shakllanishida **milliy qonunchilik** bilan bir qatorda **xalqaro huquq normalari** ham muhim rol o‘ynaydi. Xususan, BMTning “Atrof-muhitni muhofaza qilish bo‘yicha Deklaratsiyasi”, “Transchegaraviy sanoat falokatlari haqida ogohlantirish” konvensiyalari, Parij kelishuvi va boshqa xalqaro hujjatlar ekologik xavflarning oldini olish va huquqiy tartibga solishning universal mezonlarini belgilaydi.

Shuningdek, ekologik xavfga qarshi kurashda “xavfsizlik choralarining ustuvorligi” (principle of precaution) va “ifloslantiruvchi to‘laydi” (polluter pays principle) kabi xalqaro tamoyillar milliy qonunchilikka ham integratsiya qilinmoqda. O‘zbekiston Respublikasida “Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonun, “Ekologik ekspertiza to‘g‘risida”gi Qonun hamda boshqa normativ hujjatlar ushbu munosabatlarni huquqiy jihatdan tartibga solishda asosiy manba bo‘lib xizmat qilmoqda.

Ekologik xavf bilan bog‘liq huquqiy munosabatlarning subyektlari

Ekologik xavf bilan bog‘liq huquqiy munosabatlarda ishtirok etuvchi subyektlar turli toifalarga bo‘linadi:

Davlat organlari – Atrof-muhitni muhofaza qilishga mas’ul bo‘lgan davlat idoralari (masalan, O‘zbekiston Respublikasi Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi, prokuratura organlari, sanitariya nazorati, favqulodda vaziyatlar xizmatlari va boshqalar);

Yuridik shaxslar – ishlab chiqarish korxonalari, energetika, tog‘-kon, kimyo sanoati subyektlari, ekologik xavf manbaini yuzaga keltiruvchi tashkilotlar;

Jismoniy shaxslar – ekologik xavf natijasida zarar ko‘rgan yoki xavf manbaiga aloqador bo‘lgan shaxslar;

Nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati institutlari – ekologik xavfsizlikni ta‘minlash, jamoatchilik nazorati va monitoring funksiyalarini bajaruvchi subyektlar;

Xalqaro tashkilotlar – ekologik xavfning transchegaraviy tus olgan holatlarida BMT, UNEP, GEF kabi xalqaro tuzilmalar ishtirok etadi.

Har bir subyektning ushbu munosabatlardagi roli, huquqlari va majburiyatlari qonun hujjatlarida aniq belgilanishi kerak. Ayniqsa, javobgarlik mexanizmlari aniq ko‘rsatilsa, ekologik xavflarning oldini olish va ularning oqibatlarini bartaraf etishda huquqiy samaradorlik oshadi.

Huquqiy munosabatlarning obyekti

Ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlarning asosiy obyekti — bu **atrof-muhit**dir. Atrof-muhit tarkibiga havo, suv, yer, o‘simlik va hayvonot dunyosi, shuningdek, inson salomatligi, ekologik xavfsizlik muhitlari va tabiiy resurslar kiradi. Ekologik xavf bevosita yoki bilvosita ushbu obyektlarga zarar yetkazish ehtimoli mavjud bo‘lganligi sababli, huquqiy tartibga solish ushbu obyektlarni himoya qilishga yo‘naltiriladi.

Shuningdek, ekologik xavf sababli yuzaga kelgan **moliyaviy zararni qoplash, atrof-muhitni qayta tiklash, sog‘liqni saqlash bilan bog‘liq huquqlarni ta‘minlash** kabi ijtimoiy va iqtisodiy obyektlar ham huquqiy munosabatlarning obyektlari hisoblanadi.

Huquqiy tartibga solish manbalari

Ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar quyidagi normativ-huquqiy manbalar asosida tartibga solinadi:

Konstitutsiya – O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 50-moddasida har bir fuqaroning atrof-muhitni muhofaza qilish va undan oqilona foydalanish burchi belgilangan;

Maxsus qonunlar – “Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”, “Ekologik ekspertiza to‘g‘risida”, “Atmosfera havosini muhofaza qilish to‘g‘risida”, “Davlat ekologik nazorati to‘g‘risida” va boshqa qonunlar;

Normativ-huquqiy hujjatlar – Vazirlar Mahkamasi qarorlari, vazirliklar tomonidan tasdiqlangan ekologik standartlar va sanitariya-me'yorlari;

Xalqaro hujjatlar – Rio-de-Janeyro Deklaratsiyasi, Kioto Protokoli, Parij Bitimi, Espoo Konvensiyasi va boshqa xalqaro shartnomalar;

Sud amaliyoti – ekologik xavf bilan bog'liq nizolarni hal qilishda sud qarorlarining huquqiy mazmuni muhim ahamiyat kasb etadi.

Amaliy yondashuv va misollar

Ekologik xavf natijasida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlarning real hayotdagi aks etishini quyidagi misollar orqali ko'rish mumkin:

Chiqindilarni noqonuniy saqlash holatida, korxona davlat ekologik nazorati tomonidan aniqlansa, unga nisbatan ma'muriy chora ko'riladi, zararni qoplash majburiyati yuklanadi va ekologik xavfni bartaraf etish bo'yicha huquqiy majburiyat belgilanadi;

Transchegaraviy ekologik xavflar yuzaga kelgan hollarda (masalan, daryoning oqimi bo'yicha ifloslantiruvchi moddalar kirib kelganda), xalqaro shartnomalar asosida davlatlararo huquqiy munosabatlar shakllanadi;

Tog'-kon sanoati faoliyati natijasida yer osti suvlari ifloslanganda, mahalliy aholining da'volari asosida sud orqali zarar qoplash munosabatlari yuzaga keladi.

Demak, ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar o'zining ko'p qirrali xarakteri, murakkab tuzilmasi va turli huquq sohalariga taalluqliligi bilan ajralib turadi. Ularning subyektlari va obyektlari keng doirani qamrab oladi, manbalari esa milliy va xalqaro huquq normalariga tayangan holda shakllanadi. Bu munosabatlarning samarali ishlashi, eng avvalo, ekologik xavfni to'g'ri aniqlash, baholash va huquqiy mexanizmlarni aniq qo'llashga bog'liqdir.

Ekologik xavf asosida yuzaga kelgan huquqiy munosabatlarning xalqaro-huquqiy asoslari

Xalqaro huquqda ekologik xavf tushunchasi va uning huquqiy ifodasi

Xalqaro huquqda ekologik xavf masalasi XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab alohida e'tibor markaziga aylana boshladi. 1972-yilda Stokgolmda o'tkazilgan Birlashgan Millatlar Tashkilotining atrof-muhit bo'yicha konferensiyasi bu boradagi ilk muhim xalqaro hujjat – **Stokgolm Deklaratsiyasini** qabul qildi.

Mazkur deklaratsiyada insoniyatning ekologik xavfsiz hayot kechirish huquqi va ekologik xavflarning oldini olish zarurligi e'tirof etilgan.

Xalqaro huquqda ekologik xavf ko'pincha quyidagi tamoyillar asosida huquqiy jihatdan tartibga solinadi:

“Ogohlantirish va preventiv choralar” tamoyili (precautionary principle) – tahdid mavjud bo'lgan, lekin to'liq ilmiy asosga ega bo'lmagan holatlarda ham ehtiyotkorlik bilan harakat qilish;

“Ifloslantiruvchi to'laydi” tamoyili (polluter pays principle) – ekologik xavfni yuzaga keltirgan subyekt uni bartaraf etish va zararlarni qoplash uchun javobgar bo'lishi lozim;

Transchegaraviy hamkorlik – ekologik xavf bir davlat hududidan chiqib, boshqa davlatlarga ta'sir qilgan hollarda, xalqaro huquqiy tartibotlar qo'llaniladi.

Ekologik xavf ko'pincha bir davlat hududi bilan cheklanib qolmaydi. Atmosfera havosining ifloslanishi, daryo suvlarining zaharlanishi, radioaktiv chiqindilarning tarqalishi, va boshqa ekologik tahdidlar transchegaraviy tus olgan hollarda, xalqaro huquqiy mexanizmlarning qo'llanishi zarur bo'ladi.

Bunday holatlarda quyidagi xalqaro hujjatlar asosiy manba sifatida xizmat qiladi:

Espoo Konvensiyasi (1991) – transchegaraviy kontekstda ekologik ekspertiza o'tkazish majburiyatini belgilaydi;

Aarhus Konvensiyasi (1998) – aholining ekologik axborotga ega bo'lish, qaror qabul qilishda ishtirok etish va adolatga murojaat qilish huquqlarini mustahkamlaydi;

Parij Bitimi (2015) – global iqlim o'zgarishining oldini olish bo'yicha davlatlararo huquqiy majburiyatlarni belgilaydi;

BMTning Atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha xalqaro deklaratsiyalari – ekologik xavfsizlikni universal huquq sifatida tan oladi.

Bu hujjatlar xalqaro huquqiy munosabatlarning shakllanishi, ekologik xavfni baholash, davlatlararo axborot almashinuvi va zararlarni bartaraf etish tartiblarini belgilab beradi.

Ekologik xavf va huquqiy munosabatlar kontekstida xalqaro tashkilotlar alohida o'rin tutadi. Xususan:

Birlashgan Millatlar Tashkiloti (BMT) – ekologik xavfsizlik bo'yicha global siyosatni shakllantirish va xalqaro huquqiy asoslarni ishlab chiqish;

UNEP (United Nations Environment Programme) – ekologik monitoring, axborot tarqatish, xalqaro loyihalarni amalga oshirish;

GEF (Global Environment Facility) – rivojlanayotgan davlatlarda ekologik loyihalarni moliyalashtirish orqali xavflarni kamaytirishga xizmat qiladi;

OECD (Iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot tashkiloti) – ekologik siyosat va iqtisodiy barqarorlik o'rtasidagi muvozanatni belgilovchi huquqiy tavsiyalar beradi.

Bu tashkilotlar tomonidan ishlab chiqilgan tavsiyalar, bitimlar va dasturlar ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlarning xalqaro muvofiqlashtirilishini ta'minlaydi.

3. O'zbekiston Respublikasida ekologik xavf bilan bog'liq huquqiy munosabatlarning milliy-huquqiy tartibga solinishi

O'zbekiston Respublikasida ekologik xavfsizlikni ta'minlash va ekologik xavf manbalarini huquqiy tartibga solish bo'yicha quyidagi asosiy normativ-huquqiy hujjatlar mavjud:

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (50-modda) — fuqarolarning atrof-muhitni muhofaza qilish bo'yicha burchini va davlatning ekologik xavfsizlikni ta'minlash majburiyatini belgilaydi;

“Atrof-muhitni muhofaza qilish to'g'risida”gi Qonun (1992) — ekologik xavf bilan bog'liq asosiy tushunchalar, prinsiplar va fuqarolarning huquqlari ko'rsatilgan;

“Ekologik ekspertiza to'g'risida”gi Qonun (2000) — ekologik xavf tug'diruvchi harakatlar va loyihalarga nisbatan baholash mexanizmini belgilaydi;

“Favqulodda vaziyatlar to'g'risida”gi Qonun (2011) — ekologik favqulodda holatlar yuzaga kelganda davlat organlarining harakati tartibini tartibga soladi;

O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi va Jinoyat kodeksi — ekologik xavf tug'diruvchi harakatlar uchun javobgarlik choralari belgilaydi.

Shuningdek, Prezident farmonlari, Hukumat qarorlari va ekologik standartlar milliy huquqiy mexanizmning muhim qismlarini tashkil etadi.

Ekologik xavf bilan bog‘liq huquqiy munosabatlarning samarali ishlashi tegishli davlat organlarining vakolatlari va hamkorlik darajasiga bog‘liq. Asosiy organlar quyidagilar:

Ekologiya, atrof-muhitni muhofaza qilish va iqlim o‘zgarishi vazirligi – milliy siyosatni shakllantirish, nazorat va ekologik baholash funksiyalarini amalga oshiradi;

Favqulodda vaziyatlar vazirligi – ekologik xavf yuzaga kelganda tezkor choralar ko‘rish, aholiga yordam ko‘rsatish;

Sog‘liqni saqlash vazirligi – atrof-muhit ifloslanishining salomatlikka ta‘sirini nazorat qilish;

Qoraqalpog‘iston Respublikasi va viloyat hokimliklari – mahalliy darajadagi ekologik muammolarni hal qilishda ishtirok etadi;

Sud organlari – ekologik nizolarni ko‘rib chiqadi, huquqbuzarlarga chora ko‘radi.

Ekologik xavf bilan bog‘liq milliy huquqiy munosabatlarni amalda qo‘llashda quyidagi muammolar mavjud:

Normativ-huquqiy hujjatlar o‘rtasidagi tafovut – ayrim qonunlar o‘zaro mos emas, takroriylik yoki bo‘shliqlar mavjud;

Ekologik ekspertiza va monitoring tizimining zaifligi – ayniqsa kichik loyihalar uchun soddalashtirilgan tartiblar real xavf baholashini cheklaydi;

Javobgarlik choralari samarador emas – ayrim ekologik jinoyatlar uchun belgilangan jazolar real ogohlantiruvchi ta‘sirga ega emas;

Aholining ekologik huquqlari va xabardorligi past – fuqarolar o‘zlarining ekologik xavfsizlikka oid huquqlarini yetarlicha bilmaydi yoki amalga oshira olmaydi;

Sud amaliyoti cheklangan – ekologik xavf asosida yirik da‘volar amaliyotda kam kuzatiladi, ko‘p hollarda ma‘muriy vositalar bilan chegaralanadi.

O‘zbekiston Respublikasida ekologik xavf bilan bog‘liq huquqiy munosabatlarni yanada takomillashtirish uchun quyidagi takliflar ilgari surilishi mumkin:

Kompleks Ekologik kodeks qabul qilish – barcha ekologik qonunlarni yagona tizimga birlashtirish;

Javobgarlik choralari kuchaytirish – ekologik jinoyatlar uchun real moliyaviy va jinoyaviy javobgarlikni kuchaytirish;

Aholining ishtirokini kengaytirish – ekologik axborotni ochiq lashtirish, jamoatchilik eshituvlari tizimini kuchaytirish;

Ilmiy-tahliliy asoslangan ekspertiza – ekologik xavf bahosini ilmiy usullar asosida olib borish va mustaqil baholovchilarning ishtirokini rag‘batlantirish.

Xulosa

Ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar zamonaviy huquqiy tizimlar, xususan, O‘zbekiston Respublikasi uchun dolzarb va kompleks yondashuvni talab qiluvchi sohaga aylanib bormoqda. O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, ekologik xavf nafaqat ekologik muammo, balki u bevosita huquqiy, ijtimoiy, iqtisodiy va hatto geosiyosiy oqibatlariga olib keluvchi omildir. Shu sababli ekologik xavfning huquqiy tabiati, u asosida vujudga keladigan ijtimoiy munosabatlarni huquqiy tartibga solish masalalari chuqur tahlilga loyiqdir.

Tadqiqot natijalariga ko‘ra quyidagi **asosiy xulosalar** ilgari suriladi:

Ekologik xavf – bu mustaqil huquqiy kategoriya bo‘lib, u ehtimoliy ekologik zarar, atrof-muhitga yoki inson salomatligiga salbiy ta‘sir ko‘rsatish xavfi bilan bog‘liq munosabatlarni vujudga keltiradi.

Ekologik xavf bilan bog‘liq **huquqiy munosabatlar fuqarolik, ma‘muriy va jinoiy huquqiy sohaga oid bo‘lib**, ular davlatning nazorat, tartibga solish va javobgarlik choralari orqali ifodalanadi.

Xalqaro huquqiy normalar ekologik xavfni boshqarish va transchegaraviy ekologik tahdidlarni bartaraf etishda muhim rol o‘ynaydi. O‘zbekiston bu borada bir nechta xalqaro shartnomalar ishtirokchisi sifatida tegishli majburiyatlarni zimmasiga olgan.

Milliy qonunchilik tizimi ekologik xavfni to‘liq qamrab olmaydi, mavjud qonunlarda tafovutlar va kamchiliklar mavjud. Qonuniy bazaning fragmentarligi huquqni qo‘llashda muammolarga sabab bo‘lmoqda.

Amaldagi monitoring, ekspertiza va javobgarlik tizimlari zamonaviy xavflarni oldindan aniqlash va oldini olish uchun yetarli emas. Ayniqsa, jamoatchilik ishtiroki va sud amaliyoti darajasi pastligicha qolmoqda.

Tadqiqot asosida **quyidagi takliflar** ilgari suriladi:

Ekologik xavf tushunchasini alohida normativ-huquqiy hujjatda belgilash, u bilan bog‘liq huquqiy munosabatlarning turlari, subyektlari va javobgarlik mezonlarini aniq ifodalash;

Ekologik xavf yuzaga kelganda **javobgarlikning differensial mexanizmini ishlab chiqish**, xususan, xavf manbaiga egalik qiluvchi subyektlarga nisbatan alohida chora-tadbirlar ko‘rish;

Ekologik kodeks ishlab chiqish va qabul qilish orqali mavjud qonunlarni yagona tizimga keltirish, huquqiy tafovutlarni bartaraf etish;

Ilmiy asoslangan ekologik ekspertiza tizimini rivojlantirish, mustaqil ekspertlar instituti va ekologik baholovchilar reyestrini joriy qilish;

Fuqarolarning ekologik huquqiy madaniyatini oshirish, ekologik xavfsizlik masalalarida aholining ishtirokini kengaytirish;

Xalqaro tajribani chuqur o‘rganish va O‘zbekiston sharoitiga moslashtirilgan huquqiy modelni ishlab chiqish.

Ekologik xavf asosida yuzaga keladigan huquqiy munosabatlar o‘zining murakkab va ko‘p qatlamli tuzilmasi bilan ajralib turadi. Ular nafaqat real zarar yuz bergan holatlarda, balki xavf ehtimoli mavjud bo‘lgan vaziyatlarda ham yuzaga kelishi mumkinligi bilan boshqa huquqiy munosabatlardan farqlanadi. Shu bois, bunday munosabatlarni tartibga solishda preventiv yondashuv, xalqaro va milliy huquq normalarining uyg‘unlashuvi hamda subyektlar o‘rtasidagi huquqiy javobgarlikning aniqligi muhim ahamiyat kasb etadi. Ilmiy jihatdan esa, ushbu munosabatlarni chuqur o‘rganish ekologik xavfsizlikning huquqiy asoslarini mustahkamlashda asos bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 2023.

O‘zbekiston Respublikasining “Atrof-muhitni muhofaza qilish to‘g‘risida”gi Qonuni. Qabul qilingan sana: 09.12.1992 y. (O‘RQ-754-son).

O‘zbekiston Respublikasining “Ekologik ekspertiza to‘g‘risida”gi Qonuni. Qabul qilingan sana: 25.05.2000 y. (O‘RQ-69-son).

O‘zbekiston Respublikasining “Favqulodda vaziyatlar to‘g‘risida”gi Qonuni. Qabul qilingan sana: 20.08.2011 y. (O‘RQ-293-son).

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.

O‘zbekiston Respublikasi Ma’muriy javobgarlik to‘g‘risidagi kodeksi. – Toshkent: Adolat, 2023.

United Nations. (1972). Declaration of the United Nations Conference on the Human Environment (Stockholm Declaration).

United Nations. (1992). Rio Declaration on Environment and Development.

United Nations. (1998). Convention on Access to Information, Public Participation in Decision-making and Access to Justice in Environmental Matters (Aarhus Convention).

United Nations. (1991). Convention on Environmental Impact Assessment in a Transboundary Context (Espoo Convention).

United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC). (2015). Paris Agreement.

UNEP. (2020). Environmental Rule of Law: First Global Report.

OECD. (2022). Environmental Performance Reviews: Key Trends and Policy Responses.

Ibragimov, N. (2021). Ekologik xavfsizlik va huquqiy tartibga solishning dolzarb muammolari. – Toshkent: TDYU nashriyoti.

Qodirov, A. (2022). Ekologik xavflarni boshqarish va huquqiy javobgarlik asoslari. – Toshkent: Adolat.

Karimova, M. (2020). Xalqaro ekologik huquq: nazariya va amaliyot. – Toshkent: Fan va texnologiya.

Nasriddinov, D. (2023). “Ekologik xavf va uning huquqiy ta’siri: tahliliy yondashuv”. // Yuridik fanlar jurnali, №3, 45–52-betlar.

Global Environment Facility (GEF). (2022). Annual Report.

**Research Science and
Innovation House**